

BUTLLETÍ
DEL
CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

BUTLLETÍ

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

1912

VOLUM XXII.È

BARCELONA

TIPOGRAFIA «L'AVENÇ» : RAMBLA DE CATALUNYA, 24

1912

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

LA CONCA DEL RIU FOIX Y SOS PRINCIPALS AFLUENTS

DINS la conca hidrogràfica del S. de la costa de Barcelona, o de Ponent, extesa desde el cap Gros, en les vores del Gayà, fins a l'extrem occidental de les costes de Garraf, es, sens dubte, la conca del riu Foix la més important d'elles y la que més atractius ofereix baix tots conceptes. Ella es, además, la que millor constitueix y determina la comarca natural del Penadès, regada també per les rieres directes de la Bisbal y de Ribes, dins de la mateixa conca hidrogràfica, y per les de Lavern, Anoià y Riudevilles, apart d'altres barrancs, torrents y rieretes de molta menys importància.

La conca del riu Foix, propiament dita, està formada per dit riu y per sos afluents les rieres de Pontons, de la Bruixa, de Sant Marçal y de Marmellà, a la dreta, y la de Massana, Vallformosa, les Graus, Gran o de Llitrà, a l'esquerra. Els seus límits naturals són, a partir de sa vora dreta, la plana de Cubelles, els serrats de Cunit, Clariana, l'Arbós, Banyeres, Sant Jaume, serra de les Ventoses, Aiguaviva, Celma, Montmell, y alts vessants de les serres de Montagut, plana d'Ancosa, la Llacuna, l'Espinagosa, Fontrubí, l'Abaià y del Bolet, pera davallar vers els serrats de Sant Salvador, l'Alzinar, can Raimundet, Guardiola, Grabuac, els Pujols, les Cabanyes, Vilafranca, Moja, montanyes de l'Albornà y can Rossell, plana Morta, turons de la Popi, coll de les Palmeres, serres de Lourdes y l'Atalaia, puig de Pi-torrat y plana de Cubelles, ab dita població a sa vora esquerra, desde ont desaigua directament a la mar. El trajecte del seu nervi o branca principal, o sigui del Foix, propiament dit, es d'uns 43 kilòmetres aproximadament; y el seu caudal d'aigua es ben escas, alimentant-se exclusivament, molts dels seus troços, de les fonts que abunden en ses vores y riberes. Usualment no porta gens d'aigua al desembocar a la mar, oferint quasi sempre a l'excursionista el seu llit sec

y arenós. En canvi, desde prop de Castellet en amunt, totes les rieres de Marmellà, Pontons, Llitrà, y alguna que altra torrentera, acostumen a portar aigua tot l'any, que s'aprofita pera regar les hortes de ses vores, pera fer anar algun que altre molí fariner, y pera conduccions d'aigua potable a les viles de Vilanova y Vilafranca.

Tota la regió compresa dins d'aquesta conca hidrogràfica forma part de la comarca natural y històrica del Penadès, que enclou en son sí monuments importants y paisatges ben notables, dignes de ser coneguts y estudiats per tot aimant de la nostra catalana terra y per tot excursionista conscient y estudiós.

Es per això que avui m'atreveixo a publicar aquest modest treball, fruit de les meves continuades visites y corrieries per aqueixa regió catalana que cap any he deixat de petjar durant la meua propia vida, pretènt, encar que ab tota modestia, contribuir així a l'estudi de la nostra patria per medi de l'excursionisme, aportant a la seva obra colossal y profitosa 'l meu humil gra de sorra.

A dit fi, no 'ns limitarem a l'estudi topogràfic d'aquesta regió, sinó que 'l completarem ab l'enumeració y lleugera ressenya de tot quant de més notable s'hi troba desde 'ls punts de vista pintoresc y monumental a fi que pugui servir de guia o indicació als que vulguin visitar aquella rica comarca.

El punt de partida pera tota excursió o visita an aquesta comarca es l'important població de Vilafranca del Penadès, situada sobre la ferrada via de Barcelona a Martorell y Tarragona, a uns 58 kilometres de la primera. Aquesta vila, de prop de 8,000 habitants, està situada al bell mig de la seva rica plana, poblada de vinyars, a uns 220 metres sobre 'l nivell de la mar; y, encara que no de molt llarga historia, ocupa un bon lloc en els anals de la nostra patria. Capital y centre de l'antiga regió dels cossetans, de la comarca natural del Penadès y de l'històrica vegueria del seu nom, apar fundada a mitjan segle XII, quan ja havia perdut tota la seva antiga importancia l'històrica Olèrdola, dalt la veïna serra del seu nom, guaitant la mar y la plana, y oferint encara avui variats vestigis de remotes generacions. Prompte adquirí gran creixement y importancia, celebrant-li ja Corts catalanes el nostre rei Jaume *el Conqueridor* l'any 1218; y així anà prosperant fins als nostres dies, ajuntant el seu nom a totes les gestes y glories de la nostra terra, y oferint-li fills preclars, que s'han distingit dins totes les branques del saber y de l'humana activitat. Avui es cap de partit judicial y de deganat eclesiàstic; posseeix varies institucions de cultura y ensenyança; té aigua, gas y electricitat; serveis de correus,

telegraf y telefon; forces de l'exèrcit, guardia civil y carrabiners; convents y col·legis; y tres bones fondes, a més d'altres de menys importancia. Apart de la ferrada via que ja havem esmentat, passen per Vilafranca la carretera de segon ordre de Barcelona a Valencia, y les d'Igualada a Vilanova ab branca vers Sitges; la de la Llacuna, ab branques a Pontons y Fontrubí; la de Guardiola, y la nova de Sant Sadurní; estant en construcció la de Sant Jaume Domenys.

L'aspecte general de la vila es el d'una població moderna, rica, y agradosa, ab carrers amples y places espaioses, oferint la nota de dolça pau y benestar. Els seus habitants són cultes y

de tracte afable, molt tirats a la vida moderna de les grosses poblacions. La nota típica va desapareixent: els seus costums y la seva indumentaria són les nostres ciutadanes; ses tradicions resten oblidades; ses antigues fires convertides en moderns mercats de contractació important; y sa propria festa major va perdent cada any aquell caràcter popular que la feia regonèixer com una de les més típiques de Catalunya.

I ara anem a parlar de sos més importants monuments. Són aquests, sens dubte, els edificis religiosos, o esglésies, de Santa María, Sant Francesc, Sant Joan y la Trinitat. Es, la primera, una de les més hermoses esglésies parroquials de la nostra terra. Es d'una sola y esvelta nau gòtica, construïda sobre l'antiquíssima església del mateix nom, edificada, segons el *Llibre Verd* d'aquesta vila, en temps del comte Sunyer de Barcelona. Se remunta a les darreríes del segle XIII, havent sofert diverses modificacions y restauracions, essent completada a últims del XV. En 1760 s'construí l'actual volta, que s'havia ensorrat pocs anys abans; y en 1879 va ésser novament restaurada, traient tots els aditaments barrocs que la desfiguraven, retornant-li son caràcter y ses línies. La seva nau amida prop de 34 metres de llargaria

Clixé del Sr. Balta de Cela

VISTA PARCIAL DE VILAFRANCA

per més de 14 d'ample, sens comptar la fondaria de les capelles que existeixen a banda y banda de dita nau. Modernament, dins ja de l'actual centuria, s'hi han fet varies obres de millora, entre elles la seva fatxada, seguint l'estil de la començada en el segle xv y acabada després ab'un mál gust detestable, que feia necessaria aquesta darrera restauració. Sota 'l presbiteri hi ha la cripta, construïda en el segle xvi, ont se veneren les reliquies de Sant Fèlix, patró de la vila. L'altar major es modern, d'un ric estil gòtic. Les capelles laterals no tenen res digne d'especial menció. L'orgue es un bell exemplar del segle xvi, estil renaixement, de grosses dimensions, encara que proporcionades, y severes. Es tallat sobre fusta molt ben treballada. Junt a l'absis de forma poligonal y linies esveltes, s'aixeca, airós y atreuit, el vistós campanar, de més d'una cinquantena de metres d'alçada, de forma octogonal, construït en el segle xiv havent sofert varies transformacions posteriors y parlant-se avui d'una nova restauració. Es també de notar, en aquesta esglesia, la seva porta lateral de transició del romànic al gòtic, de belles proporcions y bon cop de vista.

L'actual esglesia de Sant Francesc es l'antiga del convent de franciscans fundat a les darrerries del segle xiii y que avui encara 's conserva junt ab el claustre del mateix. Està, aquesta, edificada en el carrer de Sant Pere, y hi dóna accés una senzilla portalada romànica ab arcs de mig punt, sense timpà, ni llindar, ni esculpturats detalls. Sobre la mateixa hi ha un gros rosetó, o ull de bou, ab calades ogives. L'interior es d'una sola nau de llisos murs y sis capelles a la banda esquerra, entrant, y altres més petites a la dreta, que amida més de 42 metres de llarg per 9 d'ample. Son estil es variat, ab el sagell de les dugues grans èpoques en que fou edificada. L'altar major es gòtic y de recent construcció. En son interior hi ha les antigues sepultures de senyors de Castellet, Cervelló, Boxadors, Puigmoltó y altres, y la moderna de D. Enric Vallès. Aquesta esglesia, construïda tota de pedra picada, té un absis de sòlida robustesa, sostingut per grans contraforts, y un petit campanar rectangular en forma d'espadanya. El claustre es a la dreta de l'esglesia, quasi quadrat, de dos pisos, ab nou arcades de mig punt a les galeríes baixes per divuit a les superiors, apoiades en boniques columnes de pedra, d'una sola peça, ab senzills capitells. En el pati hi ha un bonic pou de treballat brocal; y, en els murs, varies làpides o lloses sepulcrales.

La capella o esglesia de Sant Joan es una veritable joia arquitectònica, d'estil romànic-ogival, construïda durant els començos del segle xiv y pertanyent a l'ordre del Temple, que tanta importancia adquirí en aquella època. Està edificada a la plaça del seu nom. Es

de planta quasi rectangular y de sever aspecte, y ha sigut conservada y en part restaurada com se mereix. La porta principal apareix en la seva fatxada, que mostra vestigis de diferents estils. La portalada es molt ben proporcionada, formada per una serie d'arcs semicirculars, columnes y treballats capitells. Part de sobre hi apareix una tapiada capelleta, y més amunt un elegant rosetó, o ull de bou, de quatre cèrcols y treballades ogives. Acaba la fatxada ab un campanaret espadanya, y en son angle N. s'aixeca una torre exagonal a una alçada aproximada del campanar esmentat. A la paret que dóna a la plaça hi ha una porteta bizantina d'arcs lleugerament apuntats, y dos finestrals que denoten una època més antiga que la de la construcció de l'actual església. També, en el mur de la cara N., hi ha vestigis de construccions dels segles XII o XIII, que foren segurament de la primitiva església. L'absis, de forma pentagonal, es així mateix un bell exemplar dins son estil. La nau de l'església es molt vistosa ab tot y ses petites dimensions. Sos murs, de sòlida construcció, són de pedra de tall; y son sostre de fusta s'apoya sobre 'ls arcs, invisibles desde l'exterior. L'altar ajor, d'estil gòtic, es de moderna construcció. Prop de la porta principal hi ha una pica d'alabastre, bizantina, que sembla provinent del castell de Pontons. Hi ha, ademés, altres dugues piques.

L'església de la Trinitat es al carrer de la Font. Pertanyia a l'antic convent de trinitaris, y fou edificada en el mateix lloc de l'hospital del Sant Esperit, que datava del segle XIII. El seu aspecte no té res de particular. A l'exterior se veuen les dugues portes, principal y de la capella adjunta del Remei, o Sagrament, d'estil grec-romà, en la seva llisa y senzilla fatxada; y el seu campanar, de recent construcció. L'interior es d'una sola nau, sense creuer y de regulars dimensions, ab volta de canó lleugerament apuntada. Ha sigut restaurada modernament.

Com edificis civils antics de Vilafranca, cal esmentar l'antic palau reial, situat a la cantonada de la plaça d'en Jaume I, o de l'Oli, y carrer de Sant Bernat; palau ja nomenat en 1209 y en el qual morí 'l nostre gran rei Pere III l'any 1285; y l'altre palau reial, o casa Baltà, situat a la propria plaça, construït en el segle XVI per la familia Babaus y que tingué també dit caràcter. Com edificis més o menys moderns, hi ha la Casa de la Vila, el «Centre Agrícola» y l'Estació Enològica, a més del monument a D. Manel Milà y Fontanals, avui en construcció.

Visitada ja a grans gambades la població de Vilafranca, punt de

partida dels nostres estudis y excursions, podem dirigir-nos dreturement a seguir el trajecte del riu Foix, començant per la seva branca originaria. A dit fi 's pot sortir de Vilafranca per la carretera de la Llacuna, que arrenca de la nomenada *Rambla de Sant Francesc*, seguint en direcció NO. vers la riera Gran, que atravesa prop de Pacs, a menys de 3 kilòmetres del seu arrencament, pera seguir en la mateixa direcció vers el riu Foix, que atravesa en el kilòmetre 8 per un bonic pont de pedra ab esculpits medallons que són de veure en l'arrencament dels seus arcs. Poc abans d'atravesar dit riu, y a mà dreta pujant de la carretera, se troba la coneguda creu de terme dita *de cân Sogues*, d'estil gòtic, molt vistosa y artística, que s'aixeca sobre esvelta canya de pedra picada sostinguda per una graonada circular. A cosa de poc més d'un altre kilòmetre 's passa per las Cases noves de Sant Martí Sarroca, desde ont, deixant poc més amunt y a l'esquerra la carretera que porta fins a Pontons, s'atravesa altra volta 'l Foix, per sobre pont també; y en el kilòmetre 15, aproximadament, y poc més amunt del nomenat hostal de cân Tico Bort, se deixa a la dreta la carretera de Fontrubí, y, revoltant vers l'O. y ab vistes a l'encinglerat turó de Santa Maria de Foix, se passa, per entre bonics paisatges, per les grans cases de la Pineda y la Llombarda, vers els vessants del turó de l'Espinagosa y coll de la Llacuna, dalt la serra, punt culminant de la carretera, a uns 700 metres d'altitut sobre 'l nivell de la mar y desde 'l qual se gaudeix de bella vista vers la plana del Penadès, vall de Riudeviltles y veïnes serralades. Aquest coll està situat en el kilòmetre 25 de la carretera, que, a poc més d'altres 4 kilòmetres, davalla a la vila de la Llacuna, en el vessant NO. de la serra del seu nom, que per diferents barrancs y torrenteres porta ses aigües vers l'esmentada riera de Riudeviltles.

Aquesta serra de la Llacuna, compresa desde 'l puig Castellà, a ponent, fins al contrafort del ja nomenat puig de l'Espinagosa, a orient, es, en realitat, l'origen del riu Foix, format per diferents xaragalls y torrenteres que baixen vers mig-dia y que, ajuntats ab un altre que s'origina en la petita serra compresa desde 'l turó de l'Espinagosa fins al coll de la Barraca, que l'uneix ab la de Fontrubí, constitueixen ja la riera o riu Foix a partir del nomenat *molí de l'Horta*, sota la plana de la Pineda y a uns 3 kilòmetres en linia recta del punt culminant de la serra de la Llacuna. Desde aquest darrer lloc pot baixar-se pel dret, seguint estret corriol, fins a la caseta dels peons caminers situada en el kilòmetre 23 de la carretera esmentada; y passant pel caseriu de Plana-pelada, y seguint la carretera, s'arriba al torrent citat, que baixa de la Llombarda, el qual pot anar-se vorejant tot

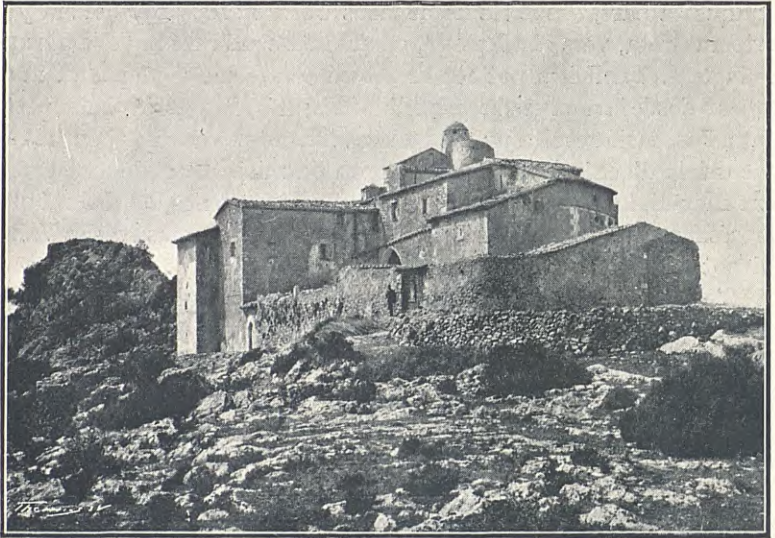
passant per la font de l'Alba y càn Mateu, arribant al dit molí de l'Horta a cosa d'una hora del punt de partida.

Aquí resta ja ben formada la riera, que corre, a uns 450 metres d'altitud, per entre terreny emboscats y tenint a la dreta l'encinglerat y pintoresc turó de Santa Maria de Foix, ont se troba la vella església del seu nom. L'ascensió al mateix pot fer-se, no sense alguna dificultat, per aquesta part, desde les nomenades *Cases noves*, prop del riu y a sa ribera dreta, vers càn Rossell, guanyant-se pel dret aquella abrupta cinglera. També 's pot fer dita escalada desde 'l peu d'un molí proper o desde la nomenada *casa de les Valls*; més, de qualsevol d'aquests punts, l'ascensió resulta un xic penosa, havent-se de saber ben trobar els corriols d'accés y invertint-hi prop de mitja hora de mal camí. Pera anar-hi, lo millor es fer-ho per la vila de Torrelles, o pel camí que després farem a la davallada. Del molí de l'Horta a la casa de les Valls, s'hi pot comptar menys de mitja hora.

L'església de Santa Maria de Foix se troba dalt d'aquell rocós penyalars d'espadats y perillosos vessants vers el riu, y que s'extén cap a ponent fins a un veí turó que s'aixeca a uns 620 metres sobre 'l nivell de la mar y que està dominat de no molt lluny pel puig de les Torres, tots els quals vessants són ja tributaris de la riera de Pontons. La vista panoràmica es, ab tot, ben esplèndida, extenent-se fins a les altes serres de Montmell, Fontrubí, Montserrat, Sant Llorenç del Munt, Montseny, Tibidabo, la Morella y Olèrdola, tenint als peus una gran extensió de la plana del Penadès. L'església està a una altitud aproximada de 600 metres sobre 'l nivell de la mar y uns 200 sobre 'l del riu Foix, que corre a sos peus. Es romànica, d'una sola nau d'arc lleugerament apuntat, y ab un petit atri davant la portalada, tot rodejat per un mur de tanca. S'hi venera la seva Verge patronal, bella imatge tallada sobre fusta, que la tradició suposa germana de les de Montserrat y ermita de Penyafel, de la qual després se parlarà, y trobada en el mateix lloc ont es actualment. Són també de bon veure l'antic retaule de l'altar major, y varies imatges y quadros existents en la mateixa. El seu origen se remunta als primers segles del cristianisme, essent reedificada durant els segles VIII y XII, ab aditaments y reformes posteriors. Avui consta de tres naus, y a la seva portada 's llegeix la data de 1707. El senyoriu de Foix, del castell del qual no queda res, pertanyia als barons de Peguera y Rocafort.

Del peu de l'església pot anar-sè, en direcció S. y per un viarany bastant accidentat que segueix per entre matolls y boscatge, cap a la casa dels Giberts y font dels mateix nom, an ella propera, distant uns deu minuts, pera enfilar-se dalt d'un veí serrat, davallant després vers

el SO. fins a la confluència de dugues torrenteres prop de cân Guix, seguint en direcció NE. fins a retrobar el riu Foix a una mitja hora de la font esmentada. Aquesta torrentera darrerament seguida es coneguda ab el nom de *torrent de la Verna*, y el propi riu Foix es nomenat per allí *riera de Mas Florit*, que es el nom d'una casa propera que 's

Clixé del Sr. Vintró

ESGLÉSIA DE SANTA MARIA DE FOIX

troba aigües amunt a la dreta. Poc més amunt del lloc ont ens trobem, existeix, al peu de la carretera, la moderna esglesia de Foix, edificada després de l'horrorós assassinat que anys enrera va realitzar-se dalt, a l'esglesia vella.

Seguint més avall de la riera cosa d'un quart, s'arriba al molí de Riu de Foix, ont convergeix el torrent de Llinars, que baixa del coll de la Barraca, en la serra de Fontrubí. D'aquí parteix un camí que en poc més de deu minuts puja a la carretera de Sant Martí, a les Cases noves, després de passar per cân Soques. Seguint riu avall cosa d'un quart, també 's troba la carretera en el lloc ont, per vistós pont, l'atravessa, prop la confluència d'altre torrent; trencant llavors més cap al SO. per darrera y entremig dels caserius dels Hostalets y câl Lleó, fins a trobar la riera de Pontons, a cosa d'un quart d'aquesta darrera casa y a uns deu minuts de la carretera que en mitja hora porta a Vilafranca. Anem ara a resseguir el curs d'aqueixa darrera riera.

Conca del Riu Foix (PENADÉS)

Escala de 1:100000
10 m. = 1 Kilometro.

- 1912 -

- MUNICIPIS**
- Caserios.
 - Parroquias.
 - Ermitas.
 - Castells y Torres.
 - Casa que dona nom a torrents ó vessants.
- Rius y Torrents.**
- △ Pichs. Los números altitud sobre l nivell del mar.
 - Ferrocarril
 - Carretera
 - Cami.

Dibuixat per R. Vidal, Engenier Industrial tenint per base los mapas de D. E. Brosa y datos recullits per l'autor.

La riera de Pontons, que molts han confós ab el propi Foix, se forma al peu de dit poble com a resultat de la confluència de tres principals torrenteres que recullen els aiguavessos de les altes planes de Mas Fonoll, Plana-rodona, Matania y Ancosa fins al peu del ja citat puig Castellar. En tots ells se troben abundoses fonts, que són conegudes, respectivament, per *font de la Gatelleta, d'Oriola, y de Sant Bernat*.

Pontons es una pintoresca població que, ab els diferents caserius y masies escampats per son terme, arriba a reunir poc més de cinc-cents habitants. Està situat a mà dreta de la riera, en una vall fresca y deliciosa, rodejada de montanyes y prop la confluència ja esmentada. El poble, format d'una cinquantena de cases, està a poc més de 620 metres sobre 'l nivell de la mar. A la part baixa del mateix se veuen encara diferents troços d'un antic mur. L'església parroquial, que's troba a l'altra banda de la riera, no té res digne d'especial menció. Pera anar-hi desde Vilafranca, hi ha bona y pintoresca carretera, que no descriurem perquè quasi sempre va seguint el curs de la riera de que anem a parlar seguidament. Aquesta carretera, oberta al públic, en son darrer troç, desde fa pocs anys, es en extrem pintoresca y agradable en son trajecte de més d'una vintena de kilometres.

Pera anar de Pontons a dalt de la plana d'Ancosa, o serra dels Esgavellats, que es la que origina la riera de que 'ns estem ocupant, lo millor es sortir en direcció ONO. vers cà l'Anton Riera, prop de la mateixa, agafant, poc més amunt, el torrent de la Gatelleta a l'esquerra, passant per la font del seu nom, una de les més abundants de la regió y distant sols cosa d'un quart del poble. Seguint per la vora esquerra del torrent esmentat, després de deixar-ne un altre a la mateixa mà, se puja a la plana de Matania en cosa d'un altre quart, passant per cà'n Xamanet y cà'n Jan Solé. Desde ella, y seguint per un dolent camí de ferradura, se va al mas Fontena, a uns dèu minuts, prop d'una altra important font y a l'esquerra del camí a seguir; se deixa a dita mà l'enlairada casa d'en Rimbalda, y, a mà dreta y més distant, la d'en Clots; y, continuant en la mateixa direcció ONO., se guanya en menys de mitja hora l'aspra plana d'Ancosa, extèns planell, trist y erm, sense vegetació ni poblat, rublert tant sols de pedres cantelludes y migrats matolls. A son extrem occidental s'aixeca la petita serra d'Esblada, y més llunyà l'alterós cim del Montagut. Sos vessants NO. van a parar a la riera de Miralles o de Carme, tributaria de l'Anoia. Seguint vers orient y deixant llunyana la miserable casa d'Ancosa, única que existeix en aquesta gran explanada, y agafant per son caire o extrem, que forma la serra dita *dels Esgavellats*,

s'arriba al seu punt culminant, uns 750 metres sobre 'l nivell de la mar. Desde ell pot baixar-se pel dret, en direcció SE., cap a trobar el torrent de Font Oriola, an el qual pot arribar-se en cosa d'una hora curta y desde ont, en un quart més, s'es al poble de Pontons. L'altra torrentera esmentada, o sigui la de la font de Sant Bernat, es la més oriental de totes tres, y 's forma en els vessants mateixos del puig Castellar, que lliga la serra dels Esgavellats ab la de la Llacuna. La font, o dèu, dista una mitja horeta del poble.

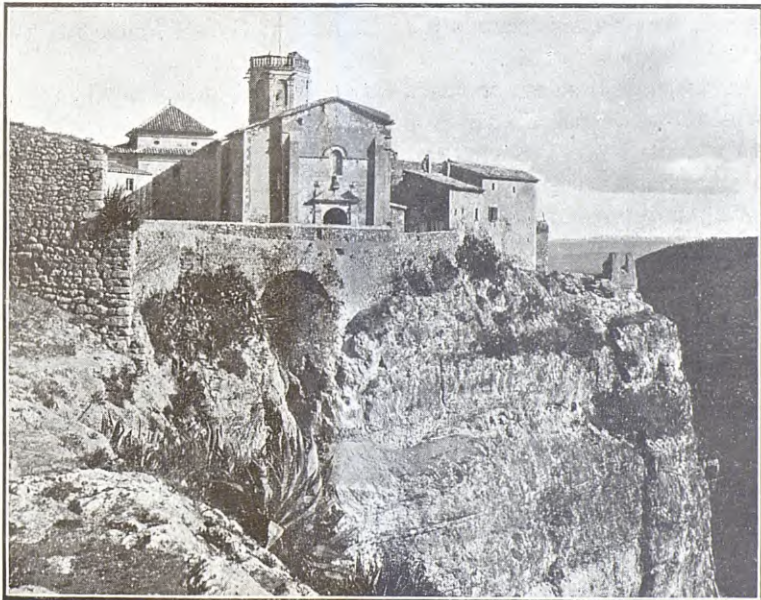
La sortida de Pontons, riera avall, es ben pintoresca. Deixant a les seves vores un parell de molins propers, y atravesant pel pont de la carretera a sa vorera esquerra, s'entra en terror encinglerat, d'ont s'oviren, a dreta y esquerra per damunt dels nostres caps, les encastellades ermites de Sant Joan y Sant Salvador, a més d'un centenar de metres de desnivell. Poc més avall, y abans de trobar la torrentera que davalla de la petita plana de Mas Fonoll, hi ha les mines de plom, verníç y calamina que han sigut explotades desde molt antic. La riera continúa revoltant encaixonada per entre les cingleres y augmentant el seu caudal d'aigua a cada pas, saltant sorollosament per son llit descarnat. La carretera continúa més enlairada per la mateixa vorera, deixant a sos peus el nomenat *molí del Mas de la Riera*, a una mitja hora de Pontons. Aquí canvia l'aspecte del paisatge : la vall va aixamplant-se sota 'ls vessants del turó del Pany y del puig de les Torres, a dreta y esquerra respectivament. Seguint pel llit de la mateixa, y atravesant-la un parell de vegades, s'arriba, en cosa d'uns vint o vint-y-cinc minuts més, a les Cases de les Dous, prop la font del mateix nom. Es, aquesta, una dèu importantíssima, que neix a la penya viva, a la vora dreta de la riera, en una pintoresca reconada, prop d'una altra torrentera y voltada d'arbredes y penyalars. Per la mateixa vora, atravesant les cuidades hortes y passant per les veïnes fonts dels Covens y de l'Olmeda, se va a la vila de Torrelles en cosa de vint minuts més.

Torrelles de Foix es una riallera població a l'esquerra de la riera de Pontons, atravesada per la carretera que desde aquest poble porta a Vilafranca. Està situada a uns 370 metres sobre 'l nivell de la mar, rodejada d'hortes y vinyars, y té escassament uns 800 habitants, sense comptar els de les seves rodalíes. La seva església parroquial data del segle XVIII, tenint a més la capella del Roser, ont se conserven varies sepultures d'individus de la familia dels barons de Rocafort, a la qual havia pertangut el senyoriu de Foix. De l'antic castell no 'n queda ni rastre.

De Torrelles pot anar-se a dalt de Foix, en cosa d'una hora, pas-

sant per les Planes, l'Ermita y la font dels Giberts, ja nomenada. De Torrelles, per la carretera de primer, y per camí de carros després a cosa d'un quart, pot anar-se en mitja hora més a Sant Martí Sarroca. La riera passa per la dreta a no gaire distancia, deixa enrera un parell de molins, y s'endinsa en la clotada de les Valls, entre 'l turó de Sant Martí y les montanyes del Toni y d'en Ravell.

Dalt del primer (constituït de conglomerats y arenisques descan-

Clixé del Sr. Cuyàs

CINGLERA Y ESGLESIA DE SANT MARTÍ SARROCA

sant sobre un basament de margues blaves y argiles grogues), de formes enasprades y inaccessibles per aquells costats, s'hi aixeca la preciosa y monumental esglesia de Sant Martí Sarroca y les ruïnes del seu antic castell, dominant el poble, escalonat per l'altre vessant. La seva altitut es d'uns 370 metres. El nucli de població, d'una vuitantena de cases.

L'esglesia de Sant Martí es un dels més bells exemplars de l'art romànic que 's coneixen a Catalunya. Es de planta de creu llatina y volta de canó. La seva portada, rublerta de tradicionals ferradures, s'obre a un dels seus costats, y està formada per tres arcs concèntrics descansant sobre uns jòcs d'esveltes columnes y treballats capitells. L'altre portal, el del fons, de modern estil Renaixement, hi sobra.

L'absis es, sens dubte, lo més notable, tant vist desde l'exterior com per dins de l'església. Es semicircular, ab dos rengles de cimbres concèntriques, esveltes columnes, treballades cornises y hermosos capitells, primorosament esculpturats, constituint una veritable joia arquitectònica. Per son valor artístic y arqueològic es també important el retaule gòtic que 's troba quasi a l'enfront de la portada. Aquesta església ha sigut recentment restaurada, ab tota cura y bon gust, baix la direcció de l'arquitecte Sr. Puig y Cadafalch y mercès als entusiasmes dels seus darrers rectors y de D. Antoni Guasch, conegut propietari d'aquella rodalia.

Enfront de l'església 's veuen les ruïnes de l'antic castell : murs, basaments de torres, finestrals, enderrocs. Entre aquestes construccions y unes petites cases hi ha una espaiosa plassa murallada, a la qual dóna accés una portalada oberta en un cos avançat. D'ell parteix una rampa que baixa vers el poble, desde 'l qual, per camí carreter y atravesant un parell de seques torrenteres, pot anar-se a trobar la carretera en el kilometre 9, en el mateix lloc del barri de les Cases noves, y desde allí, atravesant el riu Foix, anar a Vilafranca; trajecte que tenim ja conegut.

(Acabarà.)

E. VIDAL Y RIBA

UNA EXCURSIÓ PER LA BARBATANIA

(Continuació)

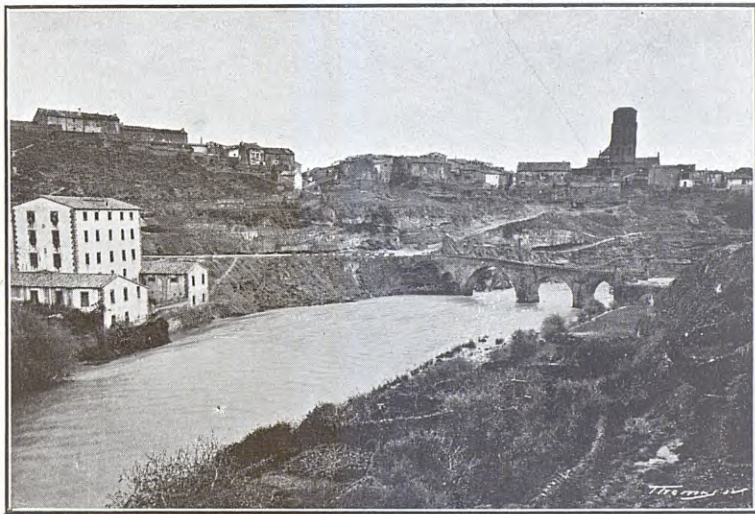
PERTUSA

VELLA població, qual nom figura en los celeberrims itineraris d'Antonino, marcant-la a 10 milles romanes d'Osca, y a 9 milles de *Caum*. Es de les poques que ha vist passar segles y dominacions, sense que sofrís cap mutació lo seu bell nom ilergeta. Si poguessim tenir a la vista tots los fulls del llibre de sa antiquíssima historia, nos portarien a èpoques prou remotes, enllà dels temps ibèrichs.

Sa antiguitat se manifesta en algunes despulles de construccions. Hi figuren en primer terme, les runes d'un vell pont de pedra, segurament romà. Aytambé 's veuen grans carreus d'apariencia romana en la part baxa de construccions particulars damunt los que hi han altres construccions dels temps mitjaevals. D'aquelles grans pedres n'està formada la paret de la plaça enfront la porta principal de la Iglesia.

Merexen major importància arqueològica, les parets, que, a la sortida del poble limitan lo vell camí, puix, a ull mostran esser, la vella carcanada d'una via romana, enfondida per l'acció erosiva del temps y que acaba de desaparèixer. La sua direcció era cap al N. segurament pera adreçarse vers Osca.

Lo rey Pere I d'Aragó deslliurà a Pertusa dels sarrahins, al que 's creu en any 1100. En 1225 s'hi acullí Jaume I pera resistir

PERTUSA : LA POBLACIÓ Y LO RIU ALCANADRE

d'allí estant als nobles y ciutats alçats en favor de l'infant Ferràn; seguidament s'apoderà de Cinzano y de Las Cellas, acabant per dominar la revolta.

Pertusa, era lo centre de les aldees, que ab ella formaven una jurisdicció, ço es : La Perdiguera, La Luenga, Barbunyales y Almunia Quadrada. Tots aquets llochs sigueren cedits en 1338 al infant Joan d'Aragó, junt ab Berbegal y ses aldees, Bolea y Biel al Aragó y Burriana a Valencia. Seguí en mans de la reyal casa. En 1380 l'infant Martí d'Aragó, donà los castells y viles de Pertusa, Bolea y Biel, al comte d'Aydonà, segurament sicilià. En 1395 Pertusa y ses aldees sigueren d'En Bernat de Pinós.

Aprofitant lo rey la fretura de diners en que possà al rey Martí, la guerra de Silicia, d'acort los homes de Pertusa ab lo Monarca,

redimíren la jurisdicció de mans d'En Pinós, incorporant-la a la corona, ab pacte de no enfeudarla mes a ningú (15' Mars de 1398)¹. No li valgué lo pacte y en 1417 lo Rey apurat per pagar 60.000

PERTUSA : CAMPANAR OBRAT EN 1576

florins a Berenguer de Bardaxí, li entregà en penyora la vila de Pertusa y a mes «loco de Barbuñales qui est *barrius* dicte ville et loca de la Luenga de la Perdiguera et de la Almunia quadrat que sunt aldee

1) Registre 2295, f. 35, A. C. A.

dicte ville». Prou s'oposaren los vehins, a semblant atrocitat; més los plets incoats no tingueren fi. Y mentrestant se solidava lo domini jurisdiccional dels Bardaxí, comprant dits llochs al rey Anfós *de Nàpols*, y obtenint de Ferràn II en 1496, la confirmació de llur ventat.

La Etat Mitja hi havia llegat una interessant reliquia, en les velles torres y portal ornat d'escut ab lleó rampant, símbol de la Vila, tot lo que fou derrocat en la segona meytat del segle XIX.

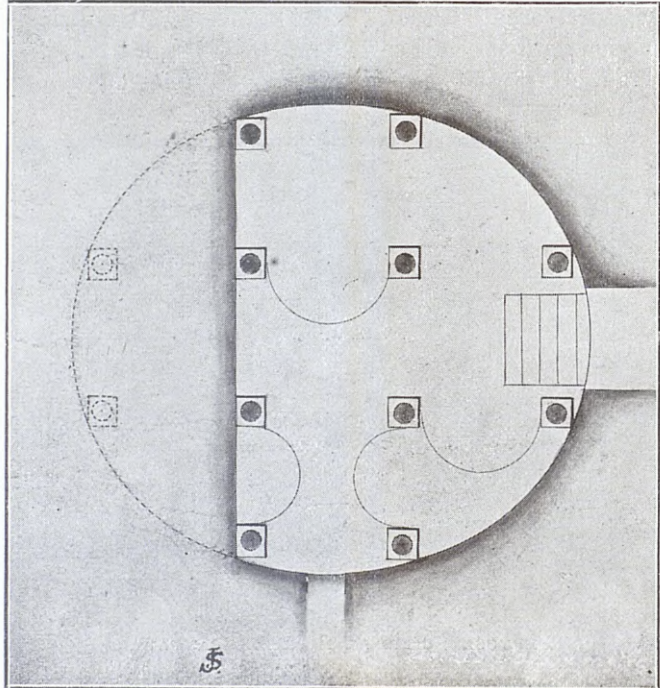
Entrant a Pertusa y atravesada una gran plassa per hont se de-

PERTUSA : FRÍS AL MITG DEL CAMPANAR

valla directament al riu Alcanadre, y soses trets y poch urbanisats carrers, descubrimnos davant d'interessant joia del art plateresch aragonès : lo campanar de sa Iglesia parroquial, un jorn colegiata. Contemplemlo extasiats, comentant l'abandono en que jau y planyentnos de la imminent ruina que 'l va a assolir, si no s'acut a impresindibles reparacions. Alguns vehins qui nos seguían ab llurs mirades se 'ns acostan y nos mostran afablement lo lleó rampant emblema de Pertusa, que figura en una de les seves cares, perpetuant la pietat de passades corporacions municipals. Seguim examinant lo monument : en altre cara hi llegim l'any 1576, data de la sua construcció, llàstima que no consti en lloch lo nom del anònim constructor a quí tributàrem degut elogi, al contemplar la gallardía de la obra. Un vehí que sembla d'alguna ilustració, nos diu, que, lo campanar fe tanta altura com perimetre en la sua base. Mentrestant En Soler

fotografiava lo curiós fris, que, corre al primer terç de la altura y hont aparexen en extranya combinació, mitjes estatures y animals simbòlics. En lo cors que hi segueix unes capelletes contenían imatges de sants, en la actualitat tant mutilades, que d'una d'elles quasi no

Escala 0'0075 X metre

PERTUSA : PLANTA DE LA CRIPTA

n'hi arriba a haver la meytat. Mutilació originada al pujar les campanes, per haverne cayguda una al damunt del sant.

Dels quatre corsos o estatges que forman lo sexagonal campanar, lo darrer no pertany a l'època de sa construcció : fou fet ab posterioritat, depressa y malament. Los anguls dels altres tres, estan flanquejats per columnes, que son, d'ordre dòrich en lo primer cors, jònich en lo segon y corinti en lo tercer.

No podríam ocuparnos ab semblant entusiasme de la ex-colegiata de Santa María, a despit de son gran cor, orga y claustre, que fou cementiri, tot obrat en lo segle XVI o XVII, ab millor voluntat que, bon gust, si, agradable sorpresa no ns sobtés al acabar la visita:

Dintre la sagristia, lo pàrroco, Mossen Victor Tenez, obrí una porteta invitantnos a devallar uns graons que s'endisavan en la sombra. A poch de baxar entrevegerem una poquedat de llum diurna, que, ajudant a la migrada claror del ciri previament encès, nos mostrà esfumits en la fosca, archs de mitg punt apoyats en columnes llises y fexugues. Nos trovavem dintre una cripta, de regulars dimensions, de la que en Soler n'alçà lo planet.

La cripta es regular; pren claror del carrer, per una finestra alta; ve a caure dessota l'altar major y sa estructura general recorda prou la cripta de la iglesia d'Olius. Los capitells pretanyen al segle XII. Hi manca un joch d'archs, tapat al temps de sa restauració, que fou feta ab molt compte.

La jornada d'aquesta excursió a Pertusa, podía haver finit per nosaltres, de manera ben desagradable. A les 4 $\frac{1}{2}$ de la tarde d'un dia fret y nubol (lo 23 de Novembre de 1911), sortirem ab propòsit de dormir a Barbastro. Nos aconsellaren que emprenguessim com a via mes recta, la de Barbunyaes, desde hont per una carretera que estavan acabant de construir, sortiríem enfront de Peraltilla, en la carretera d'Osca a Basbastro.

«De Pertusa a Barbunyaes se pasa por un *saso*» nos digué un de la terra : *saso*, vol dir pla : d'aquí lo poble dit *Cap-de-saso* al S. del Somontano, prop de Sarinyena.

Era totalment fosch y queyan gotes, quan arrivavam a Barbunyaes. Uns joves nos acompanyaren fins a la primera alcantarilla que estava per fer, mostrantnos lo camí, quan, desviant de la carretera, hi tornava a entrar. Llavors se posà a ploure fort, despedintse aquells minyons, assegurantnos que podríam passar per la carretera y que, ab dugues hores seríam a la de Barbastro.

Llargues fóran d'explicar les penalitats que llavors passàrem. Ab un tartaner foraster gens conexedor d'aquella terra; ab un animal vell y xacrós que no podía tirar; ab una carretera impossible, ara plena de pedres apilotades, ara de grava escampada, ara mancanthi una alcantarilla y llençantnos desmont avall, ara tenint d'agafar les rodes per desencallar la tartana y continuament marxant a peu, a les fosques, ab la pluxa a la esquena y los peus dintre la aygua, passàrem dugues hores y mitja en la major angoxa. Tingerem sort, que, los dos fanals de la tartana aguantaren encesos tot lo temps : puix si arriuan a apagarsens no ns quedava altre remey que passar tota la nit al ras. Ocorregueren incidents de tota mena en aquest viatge : en una estrebada del tartaner, se trencaren les arriendes, mancanthi cordes per lligarles : en altre ocasió al treure un fanal per iluminar un mal pas

sigué apagat per lo vent, y los mixtos que duiam, no 's volian encendre de tant humits. Eran mes de les 11 de la nit quan entravam a la fonda de Sant Ramon, a Barbastro, cansats, mullats, afamats, assedegats y per major escarni, havent parat la pluja, que no 'ns havia dexat un moment mentres durà la part més fadigosa de la jornada.

BERBEGAL

Lo veritable concepte de la *muela* o *mola*, se té, contemplant lo

BERBEGAL : LA «MOLA» AB LA SILUETA DE LA VILA

cim ahont està edificada la població de Berbegal. Es una altura rematant en extens plà y no perfectament regular, al que, parets y cases, avuy han uniformat en certa manera. Presenta al lluny una recta silueta de la que 's destaca la altura del campanar.

La carretera, que, voltant la montanya guanya la altura de Berbegal, condueix a la indispensable bassa, ahont hi abeuria bestiar boví. Descubrim molta terra, notant entre los cultius dominants, la olivera y la vinya.

La població estigué ben fortificada, evidenciant-ho fragments de murs, que 's vehuen en la part exterior. Al venir los romans a aquesta terra, ja hi havia una població en aquella altura. Cridan la

atenció, les importants tirades de carreteres romanes, que, apreciarem a son entorn. Se distingexen per les llargues parets de cada cantó marcant la antiga caxa; observarem als murs, forats aparellats pera desayguar los rechs o *cunetes* de les carreteres. La via romana corria d'Osca a Pertusa, anava a Berbegal conegut ab lo nom de *Caum* en los itineraris d'Antonino. Al arribar desota la *mola*, s'ajuntava ab altre via procedent de Barbastro.

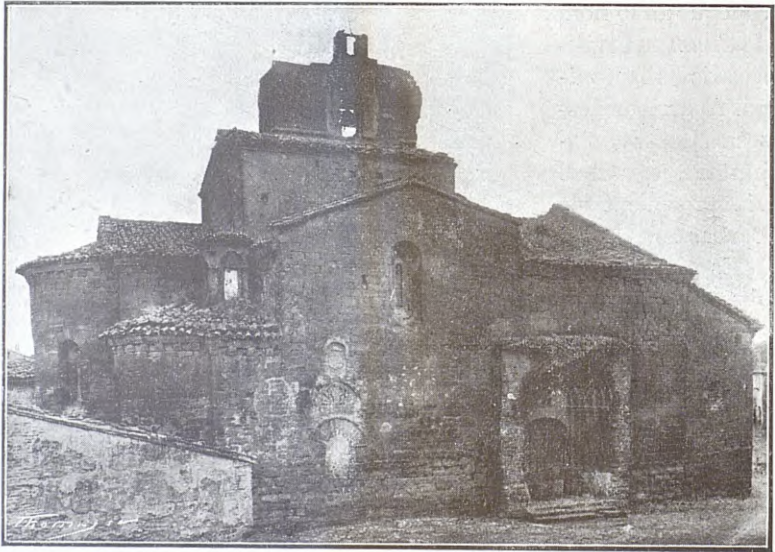
Es particular lo observat en les despulles d'aquesta via. Després d'ajuntarse abdues carreteres, s'axamplan les parets extraordinariament, fent perdre noció de carretera y convertintse en ample espay de trenta o quaranta metres. Mes avant, al muntar les estribacions inferiors de Berbegal, torna a estreynarse, posantse a la amplada de 10 metres. Per últim les parets se perden quan se trova la roca. L'axamplament de via, en la confluencia de les dues carreteres romanes la de Barbastro y Ribagorza, y la d'Osca y Lleyda, nos fa creure que dit lloch se destinava a mercat de la manera rudimentaria com se fa actualment en Marrochs.

BERBEGAL : PRIMITIU PORTAL DE LA IGLESIA

Sempre més ha estat al pas de la via aragonesa, lo que ha motivat veurehi arribar ab freqüència comitives reyls y tenirhi allotjats Monarques y grans personatjes. Quant lo Rey d'Aragó havia de passarhi se dictavan ordes y aparellavan provisions de tota mena, per la sua comitiva, conssemblants a la que tenim a la vista, expedida en l'any 1282 ¹.

«Hominibus de Berbegal : quod die sabbati habeant nobis porcena XV arietes et unam vacam juuenem et XXX paria gallinarum

BERBEGAL : LA IGLESIA AB LA ENTRADA

et unum baconum carniū salsarum et XL sol. panis et vinum ad sufficienciam et X unciarum piperis et III zinziberi et unam et mediam zafarani et VII ll. cere et X b. auenne et omnia alia prout officiales dicere : et non occidant aliquem donec viderit officiales. Datum Osce XIII° kalendas julii.»

Berbegal, durant los segles XI y XII se trovà subgete a diferents avenços y dominis. Los pobles del Somontano y Barbatania unes vegades eren dominats per lo reyalme alarb de Çaragoça que s'ensenyoria d'aquells *sasos*, altres ho eran per lo reyalme de Lleyda; ara lo Monarca aragonès hi entrava victoriós; ara se trovava dita terra, perturbada per

1) Registre 59, foli 11, Arx. Corona d'Aragó.

alguna de les atrevides cavalcades del Comte de Barcelona, o del Cid Campeador. De manera que transcurriren molts anys abans de quedar tranquila, que no ho estigué fins a incorporar-se al reyalme d'Aragó.

BERBEGAL : ABSIS DEL SEGLE XIII

Dels primers temps d'aquesta restauració cristiana, quasi nos atreviríam a dir, que, de les derreríes del segle XI, ne serva Berbegal interessant testimoni, en lo malparat portal, que, derrerament comunicava la iglesia parroquial ab lo cementiri, quan era cementiri la bonica plassa d'enfront la parroquia.

Se relacionaria ab alguna restauració o obra complementaria, cert escut d'Espanya del temps dels Reis Catòlics, esculpit damunt d'aquest portal y tant atrotinat, que s'han d'adivinar los seus quarters.

Un breu estudi de la jurisdicció a que estigué subjecte Berbegal,

ERBEGAL : CAMPANAR RUINÓS

tal vegada nos orientarà. En 1284 lo Rey otorgà dit lloch a Rodrich Eximen de Luna, ab obligació de donar a la sua host tres cavalls armats¹. La obtingué, en 1294, l'infant Pere d'Aragó; en 1338 passà al infant Joan d'Aragó, fill del rey Anfós; en 1383 sigué del infant Martí d'Aragó, de qui passà a son fill Martí de *Sicilia*. En 1409, Pere de Torrelles, obtingué Berbegal y ses aldees. En mans de sos successors estigué quasi tot lo segle xv. En 1493, lo Rey embargà a Joan de Torrelles aquella jurisdicció, a causa de alienar y deteriorar la aldea de La Gruesa. Durà aquesta empara fins al 1496 retornant a Joan de Torrelles y passant a sa mort a Pere de Torrelles.

La autoritat reyal estava representada a Berbegal per un

1) La otorgació fou feta al donarli diferents llocs d'aquelles comarques, ço es : «Rosca per una cavalleria; Graynen et Pompian per duabus ca.; Peracels per DCC sol.; Berbegal per tribus ca.; Roures per II ca.; Lorbes per CL sol.; et Oson et Vespen per CGC sol.» (Reg. 42, foli 27, A. C. A.)

justicia, retribuït per la Vila. La paga d'aquest salari, originà controvèrsies ab Jaume II, en 1326¹. Les imposicions dites *pechos y cena real*, que percibia lo Rey a Berbegal en los segles XIII y XIV foren donades a particulars en penyora de deutes, en diferents ocasions.

La iglesia parroquial denominada «Santa Maria la Blanca» es de tres naus, espayosa, y d'istil gotich bastant pur, segurament del segle XIV. Forma la

volta del creuer, un entrelligat d'archs, hont ja s' descubreix la típica construcció de les voltes de les iglesies aragoneses y navarreses. Los macius dels pilars estan formats per jochs de columnes ab capitells gens ornamentals. Es remarcable lo sepulcre d'un cavaller vestit a la

BERBEGAL : PORTA DEL HOSPITAL

usança de les derrerries del segle XVI, quina inscripció publicà Marian Pano en l'Album historich monumental d'Osca. Lo cor espayós res te digne de nota. En cambi l'absis, conserva la puritat del istil romanich y te tota la fesomia d'una construcció del segle XII.

La capella del Roser mereix especial recort. Construida en la caixa del campanar, es d'un gotich molt pur y te finestrals y voltes ben esculpturades. Aquest campanar, ample y masís, recorda lo de la Perdiguera. Ve constituït per tres corsos rectangulars, que reposan en quatre archs de punta d'atmetlla; lo segon cos te finestrals d'archs de mitj punt. La barreja dels istils gotich y romanich, recorda molts monuments similars d'aquesta part del reyalme d'Aragó, obrats al segle XIII. La part superior, apar totalment arrunada.

A dintre la Iglesia, darrera l'altar del Santíssim Sagrament, en reduït camaril, hi ha un altaret, ab just l'espai per poder dir missa. Conserva una bella imatge de la Mare de Deu portant una poma a la ma dreta y lo Nin Jesús ab la bola del mon; pertanyerà al segle XVI, essent poch notable obra d'art.

1) Reg. 80, foli 150, A. C. A.

Notam en la plassa principal, la gran casa ab escut, del segle XVIII, y lo nom GREZ. Al seu costat, donant a un carrer, altre casa del segle XVII, ab gran portal trevallat y porxes a dalt, coneguda per «*casa la Rita*» y ara «*casa Palacio*».

Una familia dita *Berbegal* son senyors de Pego en lo regnat de Jaume I y altra instalada a Daroca apar ab dominis a Valencia (any 1273).

Al extrem de la població, ahont la *mola* se presenta mes encinglerada, existí lo castell dels templers, que après passà als frares hospitalaris de Sant Joan de Jerusalem. Allí les velles pedres de la porta d'entrada marcan un clós haventhi dintre petit vehinat : enfront, senzilla creu de terme, presta simpàtica nota d'art a la plassa coneguda ab lo nom de *El Hospital*. Seria la principal fortalesa del lloch, existint algunes despulles de velles torres ab muralles, desprovistes al present d'importancia artística o arqueològica. Del *Comanador* de Berbegal, sols ne tenim una nota del 1283, en que 's presenta qüestionant ab la vila de Pomar¹.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

Clixès de J. Soler

(*Acabarà.*)

ELS VINENTS CONCURSOS DE SPORTS D'HIVERN

CAMPIONAT PIRENEÏSTA. — IV CONCURS CATALÀ

RIBES - PUIGCERDÀ

TAL com indicavem en el nostre darrer número, a últims del passat desembre van estar a la nostra ciutat Mr. Le-Bondidier, secretari general de la «Federació Internacional de Societats Pireneïstes», y el Comte de Saint-Saud, a fi de procedir definitivament a l'organització dels vinents Concursos y a la confecció del programa corresponent. Posats d'acord ab la Junta Directiva del nostre CENTRE y ab la de la seva Secció de Sports de Montanya, y després de realitzada, junt ab el nostre consoci D. Manel Miret, president de la Secció esmentada, una visita a les poblacions de Ribes y Puigcerdà y a l'hermosa vall de la Molina, va convenir-se'l següent

1) Registre 61, foli 196, A. C. A.

PROGRAMA

Dijous, 8 de febrer.

Arribada dels excursionistes a Ribes y Puigcerdà. — Inauguració de les pistes de patinatge. — Entrenament dels concursants.

Divendres, 9 de febrer.

RIBES.

Matí. A les 9.30 : Cursa de Skis, pera 'ls nois de Ribes. A les 10 : Cursa de Luges, pera 'ls nois de Ribes. A les 10.30 : Cursa de Tobogans Canadens. Challenge - *Copa Bertrand*. A les 11 : Cursa de Skis; pera 'ls aficionats de Ribes. A les 11.30 : Cursa de Luges pera 'ls aficionats de Ribes.

Tarda. Patinatge y excursions diverses.

PUIGCERDÀ.

Matí. Excursió a l'ermita de Fontromeu y assistencia a la Cursa Militar a Montlluís. — Patinatge.

Dissabte, 10 de febrer.

Curses a les pistes de la Molina.

Matí. A les 9 : Campionat de guies dels Pireneus. Cursa de Fons (Skis), 1.ª prova. Premi : *Copa Comte Saint-Saud*. — Campionat dels Pireneus (aficionats). Cursa de Fons (Skis), 1.ª prova. Challenge - *Copa de Eaux-Bonnes*. — Cursa de Fons (Skis), Nacional (aficionats). Challenge - *Copa Barcelona*. A les 10 : Cursa de Bobsleighs, 1.ª prova. Challenge - *Copa de la République Française*.

Nit. Recepció dels excursionistes a la casa de la Vila de Puigcerdà. Vi d'honor.

Diumenge, 11 febrer.

Curses a les pistes de la Molina.

Matí. A les 9.30 : Cursa de Bobsleighs, 2.ª prova. Challenge - *Copa de la République Française*. A les 10 : Campionat de Guies dels Pireneus. Exercicis de velocitat, pendent, parada y estil, 2.ª prova. Premi : *Copa Comte-Saint-Saud*.

Tarda. A la 1.30 : Campionat dels Pireneus. Salts de Skis, 2.ª prova del Campionat d'aficionats. Challenge - *Copa Fabien Artigues*. A les 2 : Internacional; Salts de Skis. Challenge - *Copa S. M. Alfons XIII*.

RIBES

Nit. Recepció dels excursionistes a la casa de la Vila. Vi d'honor.

Dilluns, 12 febrer.

Matí. A les 9 : Cursa de Skis velocitat, Nacional aficionats. Challenge-Copa Canaletes. — Cursa de Luges, Concurs Català (IV any), Campionat Nacional. Challenge - *Copa Gran Poniol*. — Cursa de Skis (senyoretetes), velocitat. *Copa Comas*. — Cursa de Luges (senyoretetes), velocitat. *Copa «Real Asociación de Cazadores de Barcelona»*. — Cursa de Skis (parelles). *Copa «Atracció de Forasters»*.

Dimars, 13 febrer.

Retorn a Barcelona. — Repartiment de premis. — Banquet de comiat.

PREMIS

Ademés dels indicats hi han els següents :

Copa *Le Bondidier*, a l'aficionat del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA que 's classifiqui primer a la Cursa de Fons de la «F. I. des S. P.». Copa *Saint-Saud*. — De *D. E. Schilling y C.^a*, una luge d'acer. — De *D. Agustí Valentí*, un estoig ab un calçador de plata. — De l'*Agrupació de Sport y Excursions*, de Ribes, un objecte d'art. — De *D. Joaquim Cabot*, unes medalles. — Plaques «vermeil» y plata, y medalles ofertes pel CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA y la seva *Secció de Sports de Montanya*.

NOTES

Horari de trens. — Anada : Surten de l'estació del Nord : a les 7.03 matí, 9.26* matí, 1.53 tarda y 6.56* vespre; que arriben a l'estació de Ripoll a les 10.53 matí, 4.20 tarda, 6.12 vespre y 11.33 vespre. Tornada : Surten de l'estació de Ripoll a la 1.19* matinada, 5.37 matí, 7.01* matí y 3.21 tarda; arribant a Barcelona (estació de Saragoça) a les 6.28 matí, 9.34 matí; 2.57 matí y 7.8 vespre, respectivament.

Ens els trens assenyalats* hi ha transbord a l'estació de Vic. La Companyia francesa de *Midi* ha concedit el 50 per 100 de rebaixa als assistents al Concurs. Dirigir les demandes a Mr. L. Le Bondidier, a Campan (Hautes Pyrénées, França). Les Companyies del *Nord* y *M. Z. A.* han concedit, així mateix, rebaixa del 50 per 100 de la tarifa ordinària. Dirigir les demandes al senyor secretari del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Estatge. — L'estatge es assegurat a Ribes y Puigcerdà, en excel·lents condicions. Desde 'l dia 22 s'admetran encàrrecs en el local del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Inscripcions. — Les inscripcions pera prendre part en el Concurs hauran de fer-se fins al dia 3 de febrer a les deu del vespre. Les fulles d'inscripció 's facilitaran en el local del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Servei sanitari. — Un servei medical serà establert en els llocs del Concurs.

Accidents. — La Comissió Organitzadora declina tota classe de responsabilitat sobre qualsevol accident que pugui succeir, tant an els corredors com an els assistents a les Curses y Excursions.

Oficines d'informacions. — Una oficina d'informacions serà establerta a la S. S. de M. del CENTRE EXCURSIONISTA abans dels Concursos; a Ribes en el local de l'«Agrupació Sports y Excursions»; a Puigcerdà a la Casa de la Vila 'ls dies dels Concursos.

Reglaments. — Les Curses se regiran pel Reglament de Concursos del «Club Alpin Français» y els especials pera cada cursa.

Observació. — La Junta Organitzadora 's reserva 'l dret d'alterar el present programa si les circumstancies hi obliguen. Les modificacions que s'hi facin s'avisaran oportunament.

FESTES

A més dels actes indicats, hi haurà, a Ribes y Puigcerdà, diverses festes dedicades als excursionistes organitzades pels Ajuntaments d'aqueixes respectives poblacions junt ab les societats «L'Amistat», «Casino Il·lustració Ribense», «La Constancia Ribetana», «Club Foc Nou» y «La Barretina», de Ribes; y «Centre Obrer», «Circol Agrícola y Mercantil» y «Casino Ceretà», de Puigcerdà.

AUTOMÒBILS

Si l'estat de la carretera ho permet, s'establirà un servei d'automòbils entre Ribes y Puigcerdà y la Molina, pera major comoditat dels senyors excursionistes.

IMPRESSIONS DARRERES

Aquestes, a l'hora en que escrivim aquestes ratlles, no poden ésser més falagueres : els senyors Comte de Saint-Saud y Le Bondidier ens

portaren noves agradoses ab la promesa d'un gran contingent d'excursionistes francesos pera 'ls nostres Concursos; de Burdeus, Pau, Perpinyà y Tolosa 'ns arriben notícies coratjoses; a Ribes y Puigcerdà l'entusiasme va creixent per moments; y de tot arreu de la nostra terra 'ns vénen demandes y noves que trasllueixen l'animació regnant en favor de les vinents festes sportives, que indubtablement tindran excepcional importancia.

Pera prendre part en les diferents Curses y proves, van augmentant les demandes d'inscripcions; y, apart de gran nombre de consocis y amics que sabem que s'apresten pera la lluita, tenim noves de la vinguda de diferents corredors estrangers de fama universal, entre ells el saltador Magne Killen, que l'any darrer va guanyar la Copa de D. Alfons XIII. Entre la colonia estrangera resident a Barcelona, regna també gran entusiasme.

A la nostra ciutat, y en especial entre les entitats sportives, no cal dir l'animació que hi ha. Les oficines d'informació han quedat degudament muntades en el nostre CENTRE EXCURSIONISTA, y per tot corren cartells, sagells, programes y fulles de propaganda, notant-se una febrosa activitat, digna de tota recompensa. Aquesta no 's farà esperar, ja que l'èxit sembla assegurat.

A l'aparèixer el pròxim número s'hauran ja celebrat, segurament, aquests Concursos. En ell, o en el número següent, ne donarem comptat detallat als nostres llegidors.

CRÒNICA DEL CENTRE

DESEMBRE DE 1911

SOCIS INGRESSATS DURANT EL QUART TRIMESTRE DE 1911

Santiago Rosés y Mitjans. — Llorenç Ros y Costa. — Josep Franch y Mestre. — Joan Vidal Ramos. — Josep Xercavins. — Lluís Mestres. — Ricard Aguiló. — Antoni Sambola y Mestres. — Pere Permanyer y Roch. — Rosa Amat, viuda de Puig y Llagostera. — Joan Gracia. — Lluís Malagarriga. — Gabriel Gracia. — Josepa Terrades de Parés. — Estanislau Tomàs y Farsell. — Pilar Savall. — Joaquim Gich. — Pere Pinart Font. — Ricard Matas Cullerell. — Josep Matas Cullerell. — Antoni Nicolau. — Rafel Dalí. — Manel Riera Boada. — Bernardí Martínez. — Antoni Martínez. — Ramon Planas y Portaz. — Llorenç Nonell. — Miguel Fàbregas y Altimira. — Ramon Roig. — Eduard Schilling Vives. — Fèlix d'Azúa. — Jaume Bayó. — Frederic Milà.

EXCURSIONS Y VISITES

A OCATA, TEIÀ, VALLROMANES, VILANOVA DE LA ROCA Y MONTMELÓ. — Aquesta excursió, organitzada pel nostre amic D. Francesc Xavier Parés y Bartra, va celebrar-se 'l 8 d'aquest mes ab assistència de dit senyor y de nombrosos consocis que seguiren l'itinerari esmentat, gaudint dels bells paisatges oviradors desde la serra veïna nostra que separa la Maresma de la rica comarca del Vallès.

A LA CONRERÍA Y MONESTIR DE MONTALEGRE. — Organitzada per la Secció de Fotografia, va realitzar-se 'l dia 17 aquesta anunciada excursió, ab assistència de més d'una vintena de socis y varies senyorettes, fent l'itinerari desde Montgat cap a Tiana y la Conrería, visitant el renomnat monestir de Montalegre, que resseguiren d'una manera curiosa y aprofitada, traient nombroses fotografies de les seves principals dependencies y de tot quant de més notable guarda.

A LES MONTANYES Y VALL DE LA MOLINA. — Diferents companys de la nostra Secció de Sports de Montanya van fer una sortida sportiva durant els dies 24, 25 y 26, seguint ab skis tota la vall de la Molina y serres que la voltan, cobertes d'una gruixuda capa de neu, que hi era ben abundosa. Ab el propi caràcter s'han efectuat, durant aquest passat mes, altres diferents sortides.

UNA VISITA A LA CIUTAT DE VIC. — El dia 10 va efectuar-se aquesta excursió, organitzada per les nostres Seccions de Fotografia, Arqueologia y Arquitectura, ab assistència d'una vintena de senyors socis, que foren molt ben rebuts y atesos per una nombrosa representació del novell «Centre Excursionista» d'aquella ciutat, presidida per l'entusiasta y erudit arqueòleg Mn. Josep Gudiol. Va visitar-se 'l Museu Episcopal, la Catedral, Sant Domingo, la Casa de la Ciutat, Santa Teresa y el Temple romà.

El mateix dia, la Secció de Geografia física y Geologia va visitar els jaciments fossilífers del numulític de Gurb, propers a dita ciutat; acompanyant-los varis entusiastes aficionats de la mateixa.

Ademés la Secció d'Arquitectura va efectuar, durant aquest mes, les següents visites : el dia 1 a les obres de la nova església parroquial de Santa Agna; el dia 3 a la Secció especial d'Habitacions econòmiques del Museu Social; y el dia 7 an els tallers y magatzems d'«El Aguila».

CONFERENCIES

DE SURIA AL SANTUARI DEL MIRACLE Y SOLSONA. — El nostre president, D. César A. Torras, va donar una interessant conferència, el dia 1, ressenyant una excursió desde Suria al Miracle passant per la vall de Salo y Matamargó y retornant per Torrademargó y serra del Boix vers Solsona, descrivint les belleses naturals y monuments d'aquella encontrada, de la qual va presentar nombroses projeccions fotogràfiques.

ARQUITECTURA DEMOCRÀTICA. — El dia 14, el nostre consoci D. Josep Domènech Mansana donà una conferència, força notable, desenrotllant dit tema y presentant una abundosa col·lecció de projeccions d'opacs tretes directament de llibres y fotografies y que contribuïren a la major amenitat y còmprovació de les explicacions del Sr. Domènech sobre l'important tema de la construcció de cases econòmiques y artístiques, exposant els treballs fets en aquest sentit a l'extranger y a la nostra terra, en la qual, escampades pels contorns de la nostra comtal ciutat, hi ha construccions de tal índola (degudes, entre altres, als arquitectes Srs. Busquets, Balcells, Barenys, Coll, Maymó, Planas, Puig, Pericas, y al propi Sr. Domènech), que són altres tantes solucions d'aquest mateix problema.

EXCURSIONS PER LA BARBATANIA. — El dia 15, el nostre amic y consoci D. Francesc Carreras y Candi va donar una interessant conferència ressenyant varies excursions per la dita comarca, de les que res direm per venir-se ja publicant dit treball en aquestes planes. Durant la sessió varen projectar-se nombrosos clixés fotogràfics del nostre company D. Juli Soler y Santaló.

UNA EXCURSIÓ A RIBES, NURIA Y ULL-DE-TER. — El nostre bon amic D. Josep Tatxé va donar, el dia 22, una conferència ressenyant la pintoresca excursió feta per diferents socis durant el darrer estiu, descrivint l'itinerari ben conegut de Ribes cap a Queralbs y Nuria, per enfilar-se després cap a Nou-Creus y cims de la Vaca, fins al xalet d'Ull-de-Ter, fent el retorn per la conca y engorjat del Fresser fins a la propria vila de Ribes. La disertació del Sr. Tatxé anà acompanyada de projeccions fotogràfiques.

UNA VISITA A GINEBRA, CHAMONIX Y LAUSANNE. — El dia 29, el senyor D. Francisco X. Parés y Bartra donà una altre interessant conferència, acompanyada també de nombroses projeccions fotogràfiques, ressenyant una visita y viatge a dites poblacions, y varies excursions per llurs voltants pintorescos, nyada tant rublerts de poesia y atractius.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Durant aquest mes, a càrrec de D. Pelegrí Casades y Gramatxes, president de la Secció d'Arqueologia y Historia, s'han vingut donant les següents lliçons:

Dia 6. Conversa CLV. 13^a d'Arqueologia romana. — Les ciutats primitives. — Llatina y sabina. — Organització de Roma en el període dels reis. — Breu resum de l'història romana.

Dia 13. Conversa CLVI. — Recinte de Roma en temps de Servi Juli. — Aspecte de la ciutat fins a l'incendi de Neró. — Recinte Aurelià. — Aqüeductes y vies que aflueixen a Roma. — Les catorze regions en que fou dividida la ciutat.

Dia 20. Conversa CLVII. — Continuació de la topografia de Roma. — Regió III^a. a VIII^a. — Monuments que s'hi alçaren.

Dia 27. Conversa CLVIII. — Continuació de l'estudi de la topografia de Roma. — Regió VIII^a. a del Fòrum romà. — Fòrums imperials; y IX^a. a del Camp de Març. — Edificis que contenen dits fòrums y regions augustes.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARAN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE DESEMBRE

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMÈTRIQÜES A 0° Y AL NIVELL DE LA MAR	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
4°.18	5°.27	17°.5 (dia 18)	- 2°. (dia 26)	768'60 mm.	769'63 mm.
ESTAT DEL CEL.		Dies serens . . . 11 8 m. » nuvolosos. 8 » » coberts. . . 12 »		18 8 t. Dies de pluja . . . 7 » de boira . . . 2 » de glaçada. . . 6 » de rosada. . . 0 » de gebrà . . . 5	
HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
72'25	75'61	NIMBUS	NIMBUS	5'51	3'22
TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 22'0 mm.		VENT		DIRECCIÓ DOMINANT	
» DE NEU » 0 »		DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: EN 24 HORES	
		8 MATÍ	8 TARDA	MITJA MENSUAL	
		SSE.	SSE.	40'990 kms.	

RESUM ANYAL DE 1911

Temperatures (a l'ombra)

	8 MATÍ	8 TARDA
Mitja mensual major	20°.03 (Juliol)	18°.22 (Agost)
» menor	-4°.67 (Janer)	-2°.70 (Janer)
» anyal	8°.35	8°.17
Màxima en 24 hores major		35°.6 (dia 5 Agost)
» » menor		16°.5 (27 Janer)
Mínima » menor		-12°.5 (16 Janer)
Oscilació màxima anyal		48°.1

Pressió atmosfèrica (a 0° y al nivell de la mar)

	8 MATÍ	8 TARDA
Altura major	787'9 mm (9 Janer)	787'5 mm (9 Janer)
» menor	745'1 » (16 Dbre.)	745'1 » (22 Novembre)
Mitja mensual major	776'85 » (Febrer)	776'02 » (Febrer)
» menor	764'40 » (Maig)	764'73 » (Març)
» anyal	768'26 »	768'55 »
Oscilació màxima anyal	42'8 »	42'4 »

		8 MATÍ	8 TARDA
Humitat relativa	Mitja mensual major	89°86 (Novembre)	87°50 (Novembre)
	» » menor	69°83 (Juliol)	62°03 (Febrer)
	Major nombre de dies de saturació	5 (Janer)	3 (Janer-Abril)
	Total de dies de saturació a l'any	11	11
Psicròmetre	Mitja anyal	76°19	78°38
	Pluja en 24 hores	Nombre major de dies de caiguda	20 (Maig)
		» menor » » »	2 (Febrer)
		Total de dies de caiguda a l'any	106
Neu en 24 hores	Altura de caiguda màxima mensual	143·3 mm (Agost)	
	» » mínima	4'7 » (Febrer)	
	Total » » anyal	814'5 »	
	Nombre major de dies de caiguda	7 (Janer)	
Glaç	Major caiguda a l'any	0°50 mts. (14 Janer)	
	Total de dies de caiguda a l'any	15	
	» de caiguda anyal	1'18 mts.	
Gebra	Nombre major de dies al mes	31 (Janer)	
	Total de dies al any	89	
	Nombre major de dies de glaçada total	5 (Janer)	
Rosada	Nombre major de dies al mes	5 (Desembre)	
	Total de dies a l'any	7	
Vent en 24 hores	Nombre major de dies al mes	7 (Octubre)	
	Total de dies a l'any	11	
Vent en 24 hores	Velocitat mitja mensual major	59·87 klmts. (Juliol)	
	» » menor	2'87 » (Maig)	
	» » màxima a l'any	182·190 » (18 Desembre)	
	» » mitja anyal (per 11 mesos)	17'07 »	

Nuvolositat

		8 MATÍ	8 TARDA
Mitja mensual major		7:29 (Maig)	8:25 (Maig)
» » menor		2'06 (Agost)	0'78 (Febrer)
» anyal		4'88	4'54

Estat del cel

		8 MATÍ	8 TARDA
Nombre major de dies serens		20 (Agost)	25 (Febrer)
» » » » nuvolosos		15 (Novembre)	11 (Març-Abril)
» » » » coberts		15 (Maig)	21 (Maig)
» menor » » » serens		5 (Novembre)	4 (Maig)
» » » » nuvolosos		5 (Janer, Abril y Juny)	3 (Febrer)
» » » » coberts		0 (Febrer)	0 (Febrer)
Total anyal dels dies serens		148	168.
» » » » nuvolosos		105	84.
» » » » coberts		112	112.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA y la Direcció del BUTLLETÍ deixen íntegra ais respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.